

CONTRACTUL SOCIAL ȘI PROBLEMATICA DREPTURILOR OMULUI FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU POSTMODERNITATEA

MIHAI-BOGDAN MARIAN

Abstract:

The common origins which the contractual theories share with human rights issues, both emerged at the turn between the Middle Ages and modernity which reveals that they come to make sense and meaning only some by others. Throughout the Middle Ages– modernity – post modernity substantive issues that have constituted the initial landmarks for contractual theories and regulation of human rights, such as sovereignty, nationality and citizenship, the traditional family, the nation, the state etc. have undergone a long process of transformation and redefinition. Thus, in light of new realities, the question arises how the contractual theories themselves would be redefined together with the human rights issue, so that they should not end up as mere form without content.

Keywords: social contract, human rights, Middle Ages, modernity, post modernity

Abstrait:

Les origines communes que les théories contractuelistes partagent avec les questions relatives aux droits de l'homme émergées simultanément au tournant du Moyen Age et de l'époque moderne – mettent en lumière le fait qu'elles n'ont de sens que les unes par rapport aux autres. Tout au long de la modernité et de la postmodernité, les questions de fond qui ont constitué les repères initiaux pour les théories et la réglementation des droits de l'homme, tels que la souveraineté, la nationalité et la citoyenneté, la famille traditionnelle, la nation, l'État, etc. ont subi un long processus de transformation et de redéfinition. Ainsi, à la lumière des nouvelles réalités, la question se pose comment les théories contractualistes elles-mêmes seraient redéfinies en même temps que la question des droits de l'homme, de sorte qu'elles ne deviennent pas une simple forme sans contenu.

Mots-clés: contrat social, droits de l'homme, Moyen-âge, de la modernité, postmodernité.

Perspectivă introductivă

Reglementările juridice în materia drepturilor omului se află într-o strânsă și reciprocă interdependență cu teoriile contractualiste¹ și

¹ Germeni ai teoriei contractului social putem regăsi încă din antichitate, în *Republica* sau *Dialogul Criton* ale lui Platon, în ultimul caz fiind evidențiată atitudinea de nezdruccinat a lui Socrate (470 îen-399 îen), care alege să se supună legilor Atenei chiar și în ipoteza de a-i fi aplicată pedeapsa cu moartea. Cu toate acestea, cavalerii de necontestat ai acestei teorii sunt cei trei reprezentanți de marcă ai Iluminismului, Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704) și Jean Jacques Rousseau (1712-1778). Esența teoriilor contractualiste rezidă în compromisul făcut între indivizi pe bază de înțelegeri voluntare, reciproce și raționale pentru a se constitui ca și societate, sens în care, aceștia aleg să își asume obligații sociale și să renunțe la unele drepturi și libertăți individuale, pentru a se putea bucura în schimb cu toții, în mod egal, de drepturile și beneficiile aferente condiției de cetățean al societății de referință. Dezvoltări contractualiste pot fi găsite și la autori mai recentți, precum John Rawls *A Theory of Justice* (1972) sau David Gauthier *Morals by Agreement* (1986).

corolarul acestora reflectat de principiul separației puterilor în stat², în virtutea rădăcinilor lor comune, care descind deopotrivă de la cumpăna dintre evul – mediu și modernitate. Astfel, preocuparea pentru drepturile omului și modalitățile de reglementare a contractului social în vederea asigurării și garantării acestora o regăsim ca o constantă pe agenda marilor filosofi ai Secolului Luminilor, ale căror idei au

² Cel care a enunțat pentru prima dată acest principiu a fost John Locke în *Al doilea tratat despre guvernământ* (1690), iar cel care l-a desăvârșit a fost un alt reprezentant de marcă al Iluminismului, respectiv, Charles de Secondat, Baron de Montesquieu (1689-1755) în *Despre spiritul legilor* (1748). Principiul separației puterilor în stat, în forma separării între puterea legislativă, judecătorească și executivă, reprezintă una dintre regulile fundamentale de funcționare ale statului modern și presupune că puterea de stat nu trebuie să se concentreze într-o singură mână / instituție, ci trebuie împărțită între mai multe puteri / instituții între care să existe un control și un echilibru reciproc și permanente.

fundamentat și animat întregul val revoluționar ce a marcat profunde transformări sociopolitice care au însoțit trecerea lumii de la evul – mediu la modernitate. Despre respectivul parcurs, din perspectivă sociopolitică, putem spune că a fost deschis de Revoluția Britanică din anul 1640 (finalizată prin „*Glorioasa Revoluție*” din 1688)³, precum și că momentul său de apogeu a fost atins odată cu Revoluția Franceză de la 1789, în urma căreia Adunarea Stărilor Generale din Franța a emis *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*. Evoluțiile⁴ care au urmat momentului Revoluției franceze de la 1789 au făcut ca problematica drepturilor omului să devină prioritară pe agenda afacerilor internaționale, găsindu-și până la urmă consacra în *Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite de la 10 septembrie 1948*, reper fundamental pentru sistemele normative ale structurilor politico-administrative de pretutindeni, sub sancțiunea aplicării dreptului internațional⁵. În același sens, al perenității peste secole, teoriile contractualiste și principiul separației puterilor în stat constituie astăzi și ele repere fundamentale în organizarea politico-administrativă a unităților statale de pretutindeni.

Originile comune pe care teoriile contractualiste le împărtășesc cu problematica drepturilor omului relevă faptul că acestea ajung să capete sens și semnificație doar unele prin altele. Mai mult decât atât, dat fiind că reperul lor de fond îl constituie dezideratul de armonizare și reglementare a tensiunilor sociale generate de inechitățile

³ Deși din perspectivă sociopolitică șirul de evenimente inițiat în Insulele Britanice prin Revoluția de la 1640 și finalizat prin restaurația monarhiei în formă constituțională asociată *Glorioasei Revoluții* din 1688-1689 constituie un moment de cotitură pentru sistemele de organizare sociopolitică de pretutindeni, din punct de vedere istoric, startul mișcărilor revoluționare care au deschis drumul către modernitate a fost dat ceva mai devreme, de revoluția izbucnită în anul 1556 în Țările de jos. A se vedea Bădărău, C.G., Filimon, A. și Cliveti, G. (2015) *Europa Modernă*. Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie. Online disponibil la <http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2012/12/2014EUROPA-MODERNA.pdf>, pp. 4-20.

⁴ Războaiele napoleoniene (1799–1815), Primăvara națiunilor (1848), Primul război mondial (1914–1918), Al doilea război mondial (1939–1945).

⁵ Unul din principiile universale de Drept consacră prioritatea dreptului internațional, respectiv a convențiilor internaționale la care statul este parte, în fața celui național, fiind statuat ca atare în constituțiile statelor lumii.

socio-economice și politice din societățile umane, tocmai prin obiectivarea prin instituții a unui cadru legal care să împiedice apariția și manifestarea unor asemenea inechități, deslușirea rațiunilor efective pe care se întemeiază acestea necesită și o contextualizare în realități sociopolitice de referință cât se poate de concrete. Astfel, atât primele dezvoltări consecvente în aceste problematici, pe care le datorăm Secolului Luminilor, cât și metamorfozele lor ulterioare, pe care astăzi le regăsim în organizarea și funcționarea politico-administrativă a statelor lumii capătă cu adevărat relevanță doar prin raportare la contextul sociopolitic contemporan lor, în care își găseau sau, după caz, își găsesc fundamentarea și aplicabilitatea.

În sensul celor de mai sus, o contextualizare sumară a teoriilor iluministe referitoare la contractul social, principiul separației puterilor în stat și drepturile omului ne relevă faptul că momentul apariției și consacării acestora ca repere universale ale umanității corespunde perioadei istorice care se asociază cu trecerea de la sistemele monarhice absolutiste ce funcționau în baza dreptului feudal, la regimurile de stat constituționale întemeiate pe ideea de suveranitate națională, vot universal și parlamentarism prin reprezentare, precum și cu trecerea societăților agricole, medievale, la stadiul de dezvoltare industrială, modern. De asemenea, aceeași contextualizare ne arată că accesarea societăților umane în modernitate a presupus două mari căi distincte, una dintre ele având ca reper „*Glorioasa Revoluție*” din 1688, iar cealaltă Revoluția Franceză de la 1789. Nu în ultimul rând, ar trebui să ținem cont și de faptul că perioada respectivă este una a marilor expansiuni coloniale, fapt care a influențat ulterior, este drept că și cu prețul a două conflagrații mondiale, în mod covârșitor internaționalizarea teoriilor contractualiste și a problematicii drepturilor omului. Tot astfel, venind către zilele noastre, descoperim cum gradul de complexitate a relației dintre teoriile contractualiste și drepturile omului devine din ce în ce mai ridicat prin raportare la transformările sociopolitice și economice antrenate de noua perioadă de tranziție în care se află umanitatea, de la epoca modernă către postmodernitate. Postmodernitatea, ea însăși, se definește cu prioritate tocmai prin pronunțatele tendințe de destructurare și redefinire a fondurilor și formelor

consacrate pe parcursul modernității, sens în care astăzi asistăm la reconfigurări și reconceptualizări inclusiv ale unor noțiuni reper în problematica teoriilor contractualiste și a drepturilor omului, precum cele de suveranitate, națiune, cetățenie, familie etc.

Asupra acestor momente importante în apariția și evoluția problematicilor aferente teoriilor contractualiste și drepturilor omului vom încerca să ne canalizăm atenția în cele ce urmează, pentru a surprinde câteva dintre implicațiile transformărilor antrenate în această materie de evoluțiile planului sociopolitic și economic de referință.

Teoriile contractualiste și drepturile omului – modelul britanic

La fel ca și celelalte societăți contemporane ei, societatea britanică a secolului XVII era caracterizată de puternice inegalități sociale, corpul social al națiunii fiind mult mai cuprinzător decât corpul politic propriu-zis al acesteia, din care făceau parte doar clerul, aristocrația nobiliară și cavalerescă⁶ și reprezentanții orașelor, reuniți sub cupola parlamentului care inițial se subordona coroanei regale, în calitate de deținătoare absolută a suveranității de stat. Parcursul revoluționar asociat intervalului 1640-1689 marchează atât distanțarea parlamentului față de coroană, cât și reconcilierea realizată până la urmă între acestea prin împărțirea suveranității între coroană și parlament odată cu restaurarea monarhiei în formă constituțională prin „*Glorioasa revoluție*” din 1688. Astfel, principiul separației și echilibrului puterilor în stat ajunge să se afirme ca și model de guvernare prin care pot fi garantate drepturile și libertățile tuturor membrilor corpului social, precum și participarea lor la exercitarea suveranității în calitate de cetățeni⁷. În acord cu acest principiu, acum regele domnește dar nu mai

⁶ La origini, aristocrația nobiliară se întemeia pe proprietatea funciară, incluzându-i pe seniorii feudali, spre deosebire de cea cavalerescă care era o aristocrație militară, fiind asociată cu meșteșugul armelor și, în același timp, subordonată seniorilor feudali. Ulterior, cele două categorii se vor contopi într-una singură atât în virtutea împroprietării cavalerilor ca urmare a serviciilor militare prestate, cât și datorită apariției unei noi aristocrații intermediare, constituită din deținătorii de mari capitaluri financiare obținute din practicarea comerțului.

⁷ În 1689 Parlamentul Englez adoptă *Bill of Rights – Declarația drepturilor* – document prin care sau pus bazele monarhiei constituțional – parlamentare, marcând astfel constituirea statului englez modern.

guvernează, iar puterea executivă revine unui cabinet condus de primul-ministru, care se subordonează legislativului configurat sub forma parlamentului bicameral, constituit din Camera Lorzilor, care reunește reprezentanții clerului și nobilimii (membri ereditari sau numiți de rege), și Camera Comunelor, care îi include pe reprezentanții orașelor și comitatelor (membri aleși prin vot cenșitar uninominal pe circumscripții electorale). Peste mai bine de două secole, în 1918, votul va deveni universal în adevăratul sens al cuvântului, drept de vot fiind acordat inclusiv femeilor, iar monarhia constituțional – parlamentară în forma adoptată de britanici va rămâne un exemplu de guvernare viabilă și performantă până în zilele noastre.

Experiența britanică ne relevă modelul de succes al realizării consensului social între toate categoriile sociale care dădeau consistență societății britanice de sfârșit de ev – mediu, prin recunoașterea reciprocă pe care acestea și-au acordat-o ca parteneri de dialog social și politic în administrarea comună a treburilor publice. De asemenea, ea ne relevă faptul că drepturile individuale ajung să capete relevanță doar prin raportare la suportul comunităților naturale de apartenență ale indivizilor, care se regăsesc reprezentate ca atare în structurile politico-administrative ale țării. Importanța socială a comunităților în garantarea drepturilor individuale este consacrată inclusiv prin sistemul legislativ britanic cunoscut sub denumirea de *common law*. Consensul realizat de societatea britanică o va propulsa către statutul de primă putere economico-financiară și politică a lumii, iar acest statut, contextualizat cu perioada marilor expansiuni coloniale, va asigura transformarea vechii elite britanice într-o veritabilă elită globală și, respectiv, transformarea națiunii britanice într-o națiune de anvergură globală. Astfel, Imperiul Britanic al sfârșitului de secol XIX devine prototipul actualei lumi globalizate și principalul izvor al paradigmei globalizării.

Un altfel de contract social – modelul francez

După esca de pe continentul american⁸, ideile revoluționare ajung să cuprindă Franța. De aici,

⁸ Revoluția americană (1763–1791).

prin intermediul campaniilor napoleoniene, ele se vor propaga către restul continentului european.

Dacă în cazul britanic am asistat la o împărțire a suveranității între coroană și celelalte componente reprezentative ale națiunii, modelul de tranziție revoluționară cunoscut de societatea franceză ne oferă imaginea unui transfer total de suveranitate dinspre coroană către națiune, însoțit de decăderea completă a aristocrației și clerului din drepturile și privilegiile deținute anterior. Mai departe, națiunea, întruchipată în cea de *a treia stare*⁹, în calitatea sa de categorie socială numeric majoritară, a extrapolat exercițiul efectiv al suveranității către instituțiile sale reprezentative, a căror definire, ocupare și funcționare au căutat să graviteze în jurul principiului meritocrației și utilității sociale. Astfel, ajunge să ia naștere o nouă elită, meritocrată, provenită din rândurile națiunii¹⁰, iar coroana regală se vede în cele din urmă decăzută complet din drepturile sale politice, spre a face loc afirmării modelului de guvernare republican, în cadrul căruia separația și echilibrul puterilor în stat se realizează între parlament, guvern, președinte și putere judecătorească. Modelul francez oferă imaginea unei resetări complete a societății și astfel deschide calea către realizarea unei uniformizări sociale reflectată în chiar celebrul slogan al Revoluției de la 1789 – „*libertate, egalitate, fraternitate*” –, spre deosebire de cel britanic care, din contră, a ales să recunoască și să prezerve ca atare vechile componente ale societății, acordându-le drepturi politice fiecăreia în chiar atributele sale constitutive.

⁹ Societatea franceză pre-revoluționară era structurată pe principiul celor trei stări: Starea 1 – clerul catolic, Starea 2 – nobilimea, Starea 3 – burghezia, țărani și lucrătorii urbani.

¹⁰ Bazele noii elite franceze vor fi puse în scurta perioadă de imperatorat a lui Napoleon. În acest sens, A. Lușor arată că „în 1803, Napoleon creează o nobilime a imperiului, diferită de vechea aristocrație prin lipsa privilegiilor tradiționale și prin caracterul meritocratic. Sunt create, așadar, 3600 de demnități nobiliare: cavaleri, baroni, miniștri, senatori etc., creînd astfel o clasă aristocratică artificială dependentă de regimul imperial. (A. Lușor, *Societatea franceză în timpul Imperiului napoleonian*, disponibil online la http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/societatea-franceza-timpul-imperiului-napoleonian, accesat la 31.03.2016). Principiul meritocrației fusese introdus anterior prin chiar articolul 1 al Declarației drepturilor omului și cetățeanului astfel „*Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi. Deosebirile sociale nu pot fi întemeiate decât pe utilitate publică.*”.

Experiența franceză, în virtutea restructurării din temelii a societății pe principiile libertății, egalității și fraternității, ne-a oferit *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*. Totodată, din tumultul tranziției societății franceze de la sistemul monarhic la cel republican, moștenim conceptele de *stânga* și, respectiv, *dreapta*, în funcție de care este structurat câmpul politic al societăților prezentului¹¹. Apoi, calea deschisă prin Revoluția franceză, de resetare din temelii a societății, sub impactul transformărilor atrase de industrializare și al ideologiilor care promovau ingineriile sociale de tip utopic ce au marcat secolul XX, a făcut posibilă mai târziu apariția societăților socialist-comuniste. Tot astfel, ambalarea de către Marx¹² și Engels a idealurilor revoluționare franceze de libertate, egalitate, fraternitate într-o logică internațională, cu pronunțat caracter economic, va ajunge să dea naștere nu mai puțin celebrului slogan de mai târziu „*proletari din toate țările, uniți-vă!*”.

Așadar, dacă în varianta britanică garantarea și realizarea drepturilor individuale se înfăptuiesc în cadrul și prin intermediul comunităților tradiționale de apartenență, fiecare dintre acestea găsiindu-și o reprezentare politică corespunzătoare la vârful statului, în varianta franceză drepturile individuale își găsesc realizarea în cadrul și prin intermediul societății de ansamblu, a cărei expresie din punct de vedere politic va fi reflectată de voința majorității, metamorfozată în organizarea de stat de tip republican. Mai târziu, în dezvoltările extreme de tip totalitar, organizarea pe model republican va migra către anomalii sociopolitice în cadrul cărora statul nu se va mai constitui ca o expresie a societății prin care este garantată afirmarea drepturilor individuale, ci va ajunge să adopte modele utopice și să experimenteze inginerii sociale străine societăților de referință, constituindu-se ca o formă de autoritate tutelară, supremă, care în loc să ajute personalitățile individuale să se afirme va veni să le strivească.

¹¹ Încercarea de reconciliere dintre coroană și națiune din anul 1791, care a adus în centrul dezbaterii politice problema dreptului de veto al regelui, a scindat Adunarea Națională în partizani ai drepturilor coroanei, care s-au poziționat la dreapta președintelui Adunării, și opozanți, care s-au situat la stânga acestuia.

¹² A se vedea Marx, K., Engels, F. (2006) *Manifestul Partidului Comunist*. București, Ed. Nemira.

Teoriile contractualiste și drepturile omului în creuzetul modernității

Intrarea în modernitate ne oferă imaginea unor societăți încă agricole, preponderent localizate și, prin aceasta, caracterizate printr-un pronunțat caracter etnic. În urma Păcii de la Westfalia (1648), considerată a fi momentul de origine al configurării sistemului modern de state, respectivele societăți ajung să se constituie ca unități politico-administrative în matca marilor feude, fundamentate pe trei mari piloni de rezistență, respectiv, 1) biserica, 2) coroana, împreună cu aristocrația militară aferentă ei, și 3) populația etnică locuitoare între granițele feudei¹³. Cei trei piloni ai noilor societăți vor fundamenta însăși structura socială a acestora, reflectată cel mai fidel în sistemul celor trei stări ale societății franceze pre-revoluționare.

Prin raportare la *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* din 1789, acest tablou al unor societăți încă agricole, puternic etnicizate și ghidate de morala creștină este deosebit de relevant pentru înțelegerea rațiunilor care au stat la baza teoriilor contractualiste și reglementării drepturilor omului. În acest sens, în primul rând, el evidențiază fundamentele etnice ale națiunilor moderne europene și ale ideii de suveranitate națională¹⁴, pe care se va întemeia mai târziu, în urma primei conflagrații mondiale, organizarea lumii pe principiul statelor naționale și al neamestecului extern în treburile interne ale acestora. Apoi, el relevă fundamentarea inițială a drepturilor naturale și inalienabile ale omului – *libertatea, proprietatea, dreptul la siguranță și la rezistență la opresiune*¹⁵ – în morala creștină și

¹³ Această structură socială relevă ea însăși o logică de configurare a ierarhiilor sociale tributară principiului etnic, în sensul că, după prăbușirea Imperiului Roman, vechile elite latine în Occident și, respectiv, bizantine în Orient au căutat să-și rezerve monopolul vieții clericale, orientându-i pe noii cuceritori, constituiți ca o nouă aristocrație militară, către exercițiul autorității pământești pe care discret o tutelau, prezervând astfel ceva din vechea orânduire imperială. Reformele protestante în Occident au atras pierderea monopolului latin asupra vieții clericale și subordonarea bisericii către acei principii protestanți, de origine germanică, proaspăt emancipați de sub autoritatea papală. În mod similar, cucerirea otomană a Bizanțului și expansiunea Islamului în Orient au făcut ca monopolul vieții clericale să se spargă și să migreze tot mai mult către lumea slavă.

¹⁴ Articolul 3 al Declarației stipulează că „Principiul oricărei suveranități rezidă în principal în națiune; nicio entitate, niciun individ nu pot exercita o autoritate care nu emană în mod explicit de la ea.”

ideea de familie patriarhală tradițională, capabilă să susțină economia de tip agrar a vremii. Prin urmare, la origine, teoriile contractualiste și reglementările în materia drepturilor omului s-au dezvoltat și s-au articulat în funcție de reperele date de morala creștină, familia tradițională și națiune, înțeleasă în primul rând ca și comunitate etnică. Pe cale de consecință, și relația individ – societate – stat ajunge să se configureze în paradigmele date de teoriile contractualiste și drepturile omului pornind de la sfera privată ce se configurează în jurul familiei tradiționale guvernate de figura tatălui¹⁶, comunitățile etnice și structura de clase specifică perioadei medievale.

Însăși tânăra națiune americană, ca și excepție care totuși vine să confirme regula, caută să se edifice și să se legitimeze ca atare printre celelalte națiuni ale lumii pornind de la aceleași repere de fond. Acolo unde istoria nu o ajută, ea se ajută singură, creându-și propria istorie, în sensul că dacă „*etnicitatea americană*” nu își poate găsi o fundamentare istorică ea își va găsi una rațional-economică, cu valențe universaliste, dar care, în același timp, va fi asociată strict geografiei locului, prin aceasta omologându-și specificul ca și particularitate națională. Această excepție de la regulă, treptat, va deveni un exemplu de urmat care, împreună cu industrializarea și urbanizarea excesive ce vor atinge toate societățile lumii pe parcursul modernității, va contribui la erodarea fondului formelor anterioare, golindu-le practic de conținutul ce obișnuia să le definească.

Astfel, pe parcursul modernității, industrializarea și urbanizarea vor înlesni reconfigurarea structurii etnice a societăților pe principii rațional-economice¹⁷, inițiind un trend de uniformizare socială pe care se vor înscrie în cele din urmă majoritatea națiunilor lumii. Sintetizând printre transformările macro-structurale pe care modernitatea le-a adus societăților medievale, putem

¹⁵ Articolul 2 al Declarației prevede că „*Scopul fiecărei asociații politice este conservarea drepturilor inalienabile ale omului. Aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea, dreptul la siguranță și la rezistență la opresiune.*”

¹⁶ Potrivit lui Rousseau „*Familia este deci, dacă vreți, primul model al societăților politice: șeful este o imagine a tatălui, iar poporul o imagine a copiilor; fiind născuți cu toții liberi și egali, ei nu înstrăinează libertatea decât în folosul lor. (...)*”. A se vedea Rousseau, J.J., *Contractul social*, Ed. Antet.p.7.

¹⁷ Desigur cu unele excepții notabile precum societatea britanică și celelalte care i-au urmat exemplul, unde o elită ce poate revendica linia de descendență etnică a reușit să își preserveze dreptul de coexista cu celelalte categorii sociale modelate sub impactul criteriilor rațional-economice.

reține următoarele: a) populația etnică rurală este dislocată din arealele tradiționale de manifestare și migrează tot mai mult către zonele urbane industrializate; b) modelul familiei tradiționale extinse, care susținea economia de tip agrar, face loc modelului familiei nucleare, constituită de regulă din părinți și cel mult doi copii, mult mai adaptat stilului de viață urban și noii economii de tip industrial; c) valul revoluționar de la 1848 și prima conflagrație mondială vor consacra principiul suveranității naționale, al neamestecului extern în treburile statului și al balanței de putere între state ca expresii ale organizării politico-administrative a națiunilor (încă etnice); d) acolo unde consensul social între vechile componente ale sistemului de clase medieval nu a fost posibil, succesiunea evenimentelor va fi marcată de revoluția burgheziei împotriva aristocrației nobiliare și clericale, urmată de revoluția proletariatului industrial împotriva burgheziei; e) contractul social dintre cetățean și stat presupune subsumarea interesului individual interesului public general, al națiunii, care îi garantează existența și îi asigură afirmarea; f) femeia este atrasă în câmpul muncii asociat sferei publice și obține drept de vot; g) sfera privată aferentă familiei este tot mai restrânsă, iar în paralel se configurează un spațiu public comun tot mai larg, tutelat de stat, care preia multe dintre sarcinile și atributele familiei tradiționale tocmai în virtutea contractului social; h) câmpul politic al societăților începe să se structureze tot mai mult pe criterii economice¹⁸, dând naștere unei noi mari categorii sociale, aceea a muncitorilor urbani industriali; i) vechiul sistem de clase al societăților medievale sfârșește prin a se topi în ansamblul noilor societăți industriale, determinând o polarizare a acestora în lucrători și, respectiv, proprietari ai capitalului de producție;

¹⁸ În acest sens, dacă pe de o parte exemplul parlamentului bicameral britanic ne relevă o cameră superioară aristocratică, ai cărei membri au un drept de reprezentare ereditar sau sunt numiți de către coroană, găsindu-și o fundamentare istorico-etnică, și, respectiv, o cameră populară, ai cărei membri sunt aleși prin vot popular, pe de altă parte noile parlamente republicane fie renunță la a avea camera superioară, adoptând un model unicameral, fie subscriu unui model bicameral, în care însă camera superioară este golită de conținutul său aristocratic-ereditar, deoarece și membrii acesteia sunt aleși tot prin vot popular, având mandate limitate. Apoi, restructurarea societăților modernității pe principii rațional-economice va dilua și mai mult rațiunile etnice pe care se fundamenta vechea structură a acestora și câmpul politic aferent lor. Așa apar noi categorii sociale, care se grupează și se structurează acum în principal pe criterii economice. Dacă inițial câmpul de reprezentare

j) conceptul de naționalitate în accepțiunea sa medievală centrată pe etnicitate, ajunge să fie tot mai mult asimilat celui de cetățenie, acesta din urmă mutând treptat accentul de pe componenta etnică pe relația contractuală dintre individ și stat, în cadrul căreia până la urmă etnicitatea va ajunge să își piardă relevanța – conceptul de națiune etnică este înlocuit cu cel de națiune civică.

Concluzionând față de cele de mai sus, putem spune că modernitatea a răsturnat complet premisele inițiale ale teoriilor contractualiste și, prin aceasta, logica de configurare a drepturilor omului și cetățeanului, precum și modalitatea de grantare a acestora. În același sens, dincolo de transformările socio-economice și politice anterior subliniate, perioada de apogeu și decădere a marilor imperii coloniale va antrena, ca o consecință suplimentară a modernității, contactul și amestecul din ce în ce mai pronunțat al unor populații foarte diferite din punct de vedere etnic și cultural. Faptul va dilua tot mai mult rațiunile etnice de configurare a planului social, introducând în scenă tema actorului social rațional care

politică era împărțit în stânga și dreapta, respectiv în partizani ai privilegiilor coroanei, asociați aristocrației nobiliare și clericale, și progresiști care doreau abolirea acestor privilegii, asociați în principal micii burghezii, lucrătorilor urbani și țăranilor, dezvoltarea industriei urbane va duce la apariția unei noi mari categorii sociale, a muncitorilor industriali, care își va găsi orientarea și reprezentarea politică în doctrinele și partidele politice situate în partea stângă a eșichierului politic, îndreptată către noile realități sociale. În sens contrar, în ceea ce privește populația rurală, care a continuat să trăiască într-o logică economică preponderent agrară, aceasta va ajunge să se reorienteze până la urmă către doctrinele și partidele politice de dreapta, nu neapărat pentru că își va reconsidera atitudinea față de vechile privilegii ale regalității, ci pentru că stilul de viață rural își găsea fundamentarea în continuare mai degrabă în realitățile medievale de altă dată, iar privilegiile obținute de această categorie socială nu ar fi putut fi garantate decât prin raportare la acele realități și la partenerii de dialog social și politic pe care i-a avut inițial și care i-au oferit respectivele garanții. În această nouă logică, de sorginte rațional-economică, fosta mică burghezie, asociată inițial locuitorilor burgurilor medievale, care acum se transformau treptat în mari orașe industriale, văzându-se copleșită de noul proletariat urban muncitoresc de orientare socialistă, de stânga, va căuta să-și prezerve și ea vechile privilegii care îi asiguraseră în perioada anterioară autonomia atât față de coroană, cât și față de marii seniori feudali, orientându-se preponderent către doctrinele și partidele politice liberale, de centru-dreapta. Cât privește vechea aristocrație medievală, cu excepțiile notabile oferite de societatea britanică și cele câteva care i-au urmat exemplul, unde această categorie a găsit premise favorabile pentru a căpăta o anvergură globală, practic a dispărut din câmpul social și politic, fiind eradicată sau asimilată de celelalte categorii sociale eminate de noile realități.

vine să îl înlocuiască pe cel de descendență etnică ori aflat sub imperiul dogmelor religioase. Totodată, aceste realități vor crea premisele largirii perspectivei asupra teoriilor contractualiste și problematicii drepturilor omului, de la planul local, național, la cel global, internațional.

Câteva dintre provocările postmodernității

Tranziția umanității de la modernitate către postmodernitate este marcată de ororile asociate celei de-a doua conflagrații mondiale, precum și de abuzurile și crimele ce au urmat, consemnate de istorie în sarcina sistemelor politice de tip totalitar. Aceste realități nefaste vor compromite definitiv ideea de etnicitate, precum și realitățile sociopolitice și economice configurate în baza criteriilor etnice. În acest sens, către finele modernității vor apărea tot mai multe tendințe de limitare a suveranității naționale de stat, tocmai în virtutea imperativului de respectare a drepturilor omului, înțeles acum în primul rând ca actor social rațional. Astfel, în urma celei de-a doua conflagrații mondiale, drepturile omului vor fi redefinite într-o nouă logică, de acum internațională, fiind statuate ca atare în Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată de Adunarea Generală a ONU în anul 1948. Pe această cale, în cadrul relației cetățean – stat – comunitate internațională de state, practic recunoașterea și acceptarea suveranității naționale a statului vor fi condiționate de respectarea drepturilor omului, garantate și protejate sub cupola dreptului internațional, indiferent de originea etnică, apartenența religioasă, convingerile politice ori statutul economic ale indivizilor. Totodată, se definitivează, cel puțin din punct de vedere conceptual, golirea noțiunii de cetățenie de conținutul său etnic și consacrarea cetățeniei în primul rând ca o relație de tip contractual între individ și stat, indiferent de profilul național inițial al statului ori originea etnică a indivizilor.

Apoi, prăbușirea *Cortinei de fier*, asociată valului revoluționar anticomunist (1989–1991), precum și *Primăverile arabe* (2010–2011) împreună cu interacțiunea ce a urmat între popoarele de confesiune islamică și cele de religie creștină vor consemna prăbușirea la scară largă a sistemelor de tip totalitar. Totodată, evoluțiile asociate acestor momente, care practic dau astăzi conținut noțiunii de globalizare, vor răsturna complet principiul suveranității naționale de stat și al neamestecului extern în treburile interne ale statelor, introducând pe agendă conceptul de

suveranitate limitată, menit să justifice intervenția externă împotriva sistemelor politice totalitare care încalcă drepturile omului. În același sens se configurează tot mai multe suprastructuri politico-administrative, transnaționale, care vin să limiteze pe multiple planuri, de la politici economice, până la politici de apărare, exercitarea suveranității de stat. De asemenea, această perioadă istorică vine să releve tot mai mult profilul unui nou tip de actor cu anvergură suprastatală, în forma corporațiilor transnaționale. Prin urmare, instituțiile postmodernității și avântul corporațiilor transnaționale vin să golească de conținut și mai mult contractul social stabilit odinioară între cetățean și stat.¹⁹

În paralel, planul social alocat sferei vieții private va continua să se răstrângă pentru majoritatea locuitorilor mapamondului, inițial pentru a lăsa suficient spațiu de manifestare sferei publice aferente societăților statale, circumscris realizării interesului public general, pentru ca mai apoi, acestea din urmă să se dilueze tot mai mult în cadrul unei sfere publice cu caracter global, care vine să comprime și mai mult sfera privată, în virtutea avântului concepțiilor neolibérale care mută centrul de greutate al construcției sociale de pe familie pe individ. Iar aceste tendințe se accentuează și mai mult sub impactul noilor tehnologii care fac posibilă generarea unei sfere publice virtuale de dimensiuni globale, în cadrul căreia indivizii de pretutindeni sunt tot mai mult captați spre relaționare în detrimentul relațiilor fizice concrete și gestionabile în mod conștient și rațional.

Dar, dincolo de toate acestea, provocările cele mai însemnate pe care postmodernitatea le poartă cu sine rezidă în faptul că aceste mutații majore, care pe fond reflectă însăși disoluția lumii vechi, au eșuat

¹⁹ Antagonismul vocațional dintre stat, ca formă de organizare politico-administrativă, și globalizare, ca ansamblu de fenomene care interconexează planurile de pretutindeni, este surprins de Bernard Guillochon în următorii termeni: „*Deschiderea totală a frontierelor pentru mărfurile străine reprezintă un pericol pentru anumite ramuri incapabile să suporte această concurență. Chiar dacă apărătorii necondiționați ai economiei de piață susțin că țările ar avea de câștigat dacă ar accepta importurile și s-ar reorienta către noi producții, este clar că alte imperative trebuie luate în considerație. Unul din rolurile statului constă tocmai în protejarea anumitor sectoare fragile, în permiterea reconversiilor și în asigurarea independenței naționale în domenii considerate prioritare. Statele apar deci, cel mai adesea, ca agenți susceptibili de a pune bețe în roate procesului de globalizare.*” A se vedea Guillochon, B. Globalizarea, o singură planetă, proiecte divergente. București, Ed. Rao. 2003, p.44.

într-o formă de conflict atipic, în care se îmbină provocările teroriste cu mișcările revoluționare și intervențiile militare externe și care tinde să se generalizeze, concomitent favorizând apariția unor fluxuri migratorii de anvergură, susceptibile a modifica în întregime fața lumii de odinioară. Această nouă formă de conflict atipic se edifică ca o excepție de la regula generală dată de vechiul contract social, prin raportare la care, în condițiile în care interesul public general se vede amenințat, poate justifica o restrângere temporară a drepturilor și libertăților individuale, până la înlăturarea amenințării. Tendințele de permanentizare a acestei excepții de la regulă converg către a o transforma pe ea însăși în regulă (a se vedea spre exemplu Patriot Act din SUA după 11 septembrie 2001 sau Starea de Urgență instituită în Franța după atentatele din anul 2015), principala consecință a acestei stări de lucruri traducându-se practic într-o suspendare de facto a contractului social.

În loc de concluzii

Dincolo de contractul social circumscris planului statal, edificat la finele evului-mediu, și în paralel cu consacrarea acestuia pe parcursul modernității, s-a structurat, în mod discret, mai mult sau mai puțin voit, și un supracontract social de anvergură globală, a cărui existență devine tot mai evidentă în postmodernitate. Astfel, o nouă societate globală pare că se ridică pe umerii umanității, redefinind complet vechile societăți aferente statelor naționale. Și în mod automat, noi categorii sociale emană în detrimentul altora. Se structurează o nouă elită globală și, în paralel cu aceasta, un nou proletariat, la fel de global, dar mult mai puțin conștient de locul și rolul ce-i revin în actuala structură a lumii. Astfel, premisele inițiale ale contractului social în funcție de care erau conferite garanții referitoare la recunoașterea și respectarea drepturilor naturale ale omului au suferit răsturnări succesive, modificând și pe formă și pe fond atât natura contractului cât și pe cea a părților contractante. Mai mult decât atât însăși esența drepturilor naturale a suferit modificări importante, un exemplu în acest sens fiind problematica actuală a drepturilor minorităților sexuale și a căsătoriilor homosexuale, care în niciun caz nu își poate revendica vreo legătură cu drepturile naturale avute în vedere la momentul inițial de părinții teoriilor contractualiste, ele ținând exclusiv de esența noilor realități, specifice postmodernității.

În sensul celor de mai sus, remarcăm cum bazele teoriilor contractualiste și ale dreptului omului au avut în vedere garantarea drepturilor

individului în relația cu statul prin raportare la comunitățile lor de apartenență, date de vechiul sistem de clase medieval (modelul britanic). Apoi, comunitățile inițiale ajung să se topească în colectivități, iar drepturile omului în cadrul contractului cu statul ajung să fie garantate de către societatea de ansamblu, prin voința majorității (modelul francez). Mai târziu, statul se va desprinde de societate, iar aceasta din urmă nu va mai putea asigura manifestarea voinței majorității și nici garantarea drepturilor individului (modelul statelor totalitare introdus în scenă de Revoluția Rusă 1917). Prin urmare, în cele din urmă statul va fi decăzut din calitatea sa de garant al drepturilor omului, garantarea acestora devenind apanajul comunității internaționale. În tot acest parcurs sfera privată pe care se întemeiază până la urmă drepturile individuale s-a comprimat tot mai mult, în detrimentul sferei publice, care între timp a devenit globală. Astfel, până la urmă, individul comun, ca parte a contractului social, în raporturile sale cu statul s-a văzut, pe rând, lipsit mai întâi de sprijinul comunității de apartenență, apoi de cel al societății naționale, pentru ca mai târziu chiar statul, în calitatea sa de parte a contractului social, să facă un pas înapoi spre a-l lăsa singur în fața unei lumi globalizate.

Concluzionând față de cele ce preced, putem afirma că procesul de destructurare a statului național, tot mai accentuat și mai vizibil în ultimele decenii, vine să lase fără reperi teoriile contractualiste și drepturile omului, care au fost configurate și garantate tocmai în cheia statului național și a echilibrului dintre state. Prezentul ne relevă cum aspecte de fond care au constituit reperi inițiale pentru teoriile contractualiste și reglementarea drepturilor omului, precum suveranitatea, naționalitatea și cetățenia, familia tradițională, statul național etc. astăzi sunt supuse unui amplu proces de transformare și redefinire a cărui finalitate pare a consta în lipsirea tuturor acestor noțiuni-reper de conținutul prin care obișnuiau să se definească. Iar din această perspectivă, a redefinirii cadrului conceptual care a oferit reperatele de fond pentru nașterea teoriilor contractualiste și a reglementărilor în materia drepturilor omului, se pune problema modului în care vor fi redefinite însăși teoriile contractualiste și materia drepturilor omului prin raportare la noile reconceptualizări și reasezări ale planului sociopolitic și economic de referință, astfel încât drepturile și libertățile umane să nu rămână și ele doar simple forme fără fond.